

ŽENA V MUŽSKÉ DOMÁCNOSTI: FARNÍ HOSPODYNĚ V 19. STOLETÍ

Jana STRÁNÍKOVÁ

Univerzita Pardubice
Ústav historických věd
Studentská 95
532 10 Pardubice
Czech Republic

Jana.Stranikova@upce.cz

ORCID: 0000-0002-9588-5029

WoS Researcher ID: AGO-5578-2022

STRÁNÍKOVÁ, Jana. A Woman in a Man's Household: Parish Housekeeper in the 19th Century. In *Studia Historica Nitriensia*, 2023, vol. 27, no 2, pp. 397-420, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2023.27.2.397-420.

The parish house is usually seen as the dwelling of the Catholic priest. While the main façade of the parish house had to be clearly visible from the street, for the outbuildings standing away, functionality was of primary importance. The presence of members of the parish household could be similarly "hidden". Their presence is not in the relevant sources, although their presence was essential. Except for the male servants, there was always represented a female element, namely in the person of the parish housekeeper. She cooked the priest's food, took care of the laundry, and performed other activities that belonged to the tasks of a (not only) rural woman. If guests visited the parish, she took care of them as well. In addition to relatives or friends of the priest, there could be many exposed people, for example bishops with their entourages. This lesser-known profession had its peculiarities and pitfalls, yet there were many similarities with the position of a rural or town housekeeper.

Klíčová slova: fara; farní domácnost; katolický kněz; žena; hospodyně;

Keywords: Parish; Parish Household; Catholic Priest; Woman; Housekeeper;

Když v roce 1977 papež Pavel VI. označil obětavou prací farních hospodyněk za církevní pastorační službu, ocenil jejich náročnou činnost a zároveň povýšil ženu na řadě na spolupracovnici kněze, farní sestru.¹ Jeho krok však rovněž odráží „neviditelnost“ této profese v dobách před rokem 1977 a do jisté míry i po něm. Péče

¹ ŘEHÁČEK, Karel. Proměna postavení farských hospodyněk v polovině 20. století s přihlédnutím k situaci na Plzeňsku. In *Bohemiae occidentalis historica: odborný časopis pro české dějiny s důrazem na západní Čechy a s přesahy do příhraničních regionů, zvláště do Bavorska*, roč. 6,

o domácnost kněze zahrnovala množství činností, které probíhaly jaksi upozaděny vedle primárního účelu přítomnosti kněze v dané lokalitě, tj. duchovní péče. To je ostatně zachyceno i v charakteru architektury. Obydlí katolického duchovního se nacházelo obvykle v centru obce – na náměstí, návsi, nebo v jejich blízkosti. Zatímco průčelí fary bylo zbudováno do exkluzivní podoby více či méně korespondující s budovou kostela, jež vytvářel nepřehlédnutelnou dominantu v siluetě obce, tak další budovy farního areálu většinou stály stranou. Podoba exponovaného místa obce byla obvykle z principu svého účelu vytvářena tak, aby umožnila knězi snadný přístup z fary do kostela, případně aby v prostoru mezi nimi vznikl dostatečný prostor pro shromažďování farníků. Rovněž logický požadavek na snadný přístup školou povinných dětí do kostela a faráře, resp. kaplana do školy daly ve většině obcí a měst vzniknout kompaktnímu areálu kostela, školy a fary s prostranstvím mezi nimi. Tyto tři budovy mají reprezentativní ráz, jež nezdírá vznikl jako promyšlený architektonický celek.²

Hospodářské budovy, které se nacházely u fary a obvykle i u školy stály spíše stranou od hlavní ulice, resp. od exponovaného prostranství mezi třemi hlavními budovami a jejich podoba s umírněným množstvím nebo úplnou absencí zdobných prvků je ještě více upozadována.³ Podobně neviditelní jsou členové farní domácnosti, kteří zajišťovali hospodářský chod fary, i v pramenech. Zmínky o jejich existenci najdeme v testamentech kněží,⁴ sporadicky v jejich korespondenci (spíše té soukromé, která se nijak systematicky neuchovávala) a ojediněle i v církevních pramenech. Jde spíše o drobné doklady jejich existence, které je prezentují především jako pracovní sílu, a ne vždy umožňují hlouběji nahlédnout do jejich každodenního života.⁵ Jsou zmiňovány v matrikách (např. jako kmotři či svědci svatebních obřadů), případně v kronikách či jiných oficiálních církevních prame-

---

č. 1, s. 67-83. HUSÁK, Petr. Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot: proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století. Brno, 2021, s. 158-187.

² Tak tomu bylo např. v obci Veliš u Jičína, kde v polovině 18. století došlo k rozsáhlé stavební činnosti, jež zahrnovala zbourání starého kostela a výstavbu nového, přestavbu fary včetně úpravy hospodářských budov a výstavbu školy. Srov. STRÁNÍKOVÁ, Jana – ŘÍHOVÁ, Vladislava. Kostel sv. Václava ve Veliši: výstavba, vybavování a okolnosti vzniku (1747 – 1752). Pardubice, 2014, s. 61-101, 123-141, 191-231.

³ BRYOL, Radek. Venkovské prostředí přechodného území horské a nížinné části Moravy. Kulturní krajina a tradiční stavitelství. Disertační práce, Masarykova univerzita. Brno, 2021, s. 124, 147, 157. BOHÁČ, Zdeněk. Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In Československý časopis historický, 1973, roč. 21, č. 3, s. 372. KONÚPEK, Jan – ZEMAN, Lubomír. Dispozice kostelní stavby jako pramen k dějinám středověkého osídlení: meze a limity vypovídací schopnosti. In Sborník: sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebně-historického průzkumu uspořádané 7. – 10. června 2011 v Jindřichově Hradci, 2012, roč. 10, s. 5-32. Srov. též DROZDA, Martin. Vesnická obec mezi osvícenstvím a zrušením poddanství na příkladu privátních statků olomoucké kapituly. Disertační práce, Masarykova univerzita. Brno, 2021, s. 44-47. LUKEŠ, Zdeněk. Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století. In Documenta Pragensia 1994, roč. 11 (Škola a město: sborník příspěvků z konference „Škola a město“ konané ve dnech 5. – 6. října 1992), s. 76-81.

⁴ Srov. Státní okresní archiv Hradec Králové (dále SOKA HK), fond (dále f.) Biskupská konsistoř Hradec Králové 1664 – 1950, kartony (dále k.) 281-291. Obitus cleri et testamentorum: záležitosti úmrtí duchovních (oznámení o úmrtí, poslední vůle, majetkové záležitosti).

⁵ PUMPR, Pavel. Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století. Brno, 2010, s. 176-203, 245-271.

nech (např. učinili-li nějaký zbožný dar, odkaz v závěti apod.),⁶ případně v dokumentech mapujících případné prohřešky kněží.⁷ Asi nejčastěji vidíme odraz jejich existence v účetních a hospodářských pramenech.⁸ A specifickým zdrojem informací pro poznání života farních zaměstnanců představují samotné fary jakožto prameny hmotné povahy. Nutno ovšem podotknout, že ty jsou zkoumány především jako architektonické doklady své doby, případně podrobovány běžnému stavebně-historickému průzkumu.⁹

Navzdory obtížné viditelnosti, nebo chcete-li neviditelnosti farních hospodyň a členů farní domácnosti v pramenech, můžeme ze střípků i sporadických informací vyčíst určité údaje o jejich životě, což bude prezentováno i v tomto příspěvku. Jejich absence v sekundární literatuře je však ještě markantnější. Nepříliš obsáhlé shrnutí studií věnovaných tomuto tématu učinil Karel Řeháček ve svém článku věnovaném farním hospodyním v první polovině 20. století.¹⁰ Kromě titulů, které jmenuje,¹¹ můžeme zmínit i další díla. Všechna ovšem směřují svou pozornost buď na každodenní či profesní život kněze,¹² případně na hospodářské souvislosti existence fary,¹³ eventuelně se jedná

⁶ Tyto dokumenty se nacházejí ve fondech daných farních úřadů v územně příslušných státních okresních archivech, případně mohou být deponovány stále ještě na jednotlivých farách.

⁷ Jedním z takových pramenů jsou např. vizitační protokoly nacházející se (pro Čechy) v archivních fondech jednotlivých vikariátních úřadů v příslušných státních okresních archivech, případně ve fondech vzniklé z činnosti jednotlivých biskupství v příslušných státních oblastních archivech, resp. v Národním archivu. K tématu vizitačních protokolů a jejich využití podrobněji viz: STANĚK, Libor. Vizitační protokoly – pramen k poznání činnosti a práce nižších složek církevní správy Volyňského vikariátu v rozmezí let 1853 – 1918. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2017, roč. 9, č. 1, s. 286-298.

⁸ Dochovaly-li se inventáře farních budov (uloženo ve fondech farních úřadů v příslušných státních okresních archivech), můžeme nahlédnout do hmotného zázemí těchto osob. Dále např. kostelní účty shrnující příjmy a výdaje daného kostela za každý jednotlivý rok (nachází se buď též ve fondech farních úřadů v příslušných státních okresních archivech, případně ve fondech šlechtických velkostatků ve státních oblastních archivech, eventuelně jsou uloženy stále ještě na jednotlivých farách). Podrobněji o typologii písemnosti církevní provenience a možnostech jejich využití viz MARTINEK, Radek – OPPELTOVÁ, Jana et al. *Záchrana a inventarizace drobných církevních fondů: archiválie, knihy, notový materiál a liturgické textilie*. Olomouc, 2008.

⁹ Stavebně-historické průzkumy patří k početně nejrozsáhlejším skupinám dokumentačních fondů uložených u jednotlivých regionálně příslušných Národních památkových ústavů a jsou v nich běžně přístupné badatelské veřejnosti. Souborný katalog existujících stavebně-historických průzkumů ovšem neexistuje.

¹⁰ ŘEHÁČEK. *Proměna postavení farských hospodyň*.

¹¹ ŘEHÁČEK, Karel. *Velkostatky a patronátní právo v Československu (1918 – 1950)*. In *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*. Praha, 2016, s. 87-105. SIMAJCHL, Ladislav. *Živá fara – srdce živé farnosti. Jak ženy pomáhají k oživení fary na centrum farnosti* [online]. Dostupné na internetu: www.fatym.com [cit. dne 23. 3. 2020]. FOJ-TÍKOVÁ, Alena. *Kněžské osudy v prózách Jindřicha Šimona Baara*. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Praha, 2007.

¹² FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – PAVLÍČEK, Tomáš W. et al. *Kněžské identity v českých zemích (1820 – 1938)*. Praha, 2017. HANUŠ, Jiří aet al. „Služebníci neužiteční“. *Kněžská identita v českých zemích ve 20. století*. Brno, 2015. SLAVÍKOVÁ, Věra. *Farní archivy jako svědectví o roli duchovního správce a jejich proměnách v dlouhém 19. století*. Disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2020.

¹³ PUMPR, Pavel. *Beneficia, záduší a patronát*.

o biografie.¹⁴ Nejrozsáhleji se pro 19. století problematice farních hospodyň věnuje Petr Husák ve své objevené publikaci vydané roku 2021, v níž se věnuje problematice transformace života katolických kněží v 19. a 20. století a otázce proměn jejich identity.¹⁵ Větší pozornost je farním hospodyním věnována v odborných studiích zaměřených na reflexi kněze a kněžského života v dobové beletrii, pro níž bylo soužití kněze vázaného povinnostmi celibátu a svobodné ženy pod jednou střechou, případně postava farní hospodyně jako neprovdané stárnoucí ženy vždy zajímavým tématem.¹⁶

Chod farní domácnosti a hospodářství

Podíváme-li se do farních kronik, najdeme četné stížnosti nově nastoupených farářů, kteří při příchodu do svého nového působiště našli farní hospodářství v nedobrému stavu.¹⁷ Obvykle to kladou za vinu situaci, kdy předchůdce, stárnoucí duchovní považoval za prioritní plnit kněžské povinnosti a dozor nad hospodařením neřešil. V takové situaci se ocitl farář Josef Meergans, když v roce 1866 přišel na faru ve východočeském Ostružně u Jičína. *„Poněvadž jeho předchůdce, děkan Makeš pro tělesnou churavost polnosti farní delší čas měl pronajmuté, nebyly zajisté v nejlepším stavu, když je [...] od pachtýřů přejal. Stálo ho to mnoho peněz a mnoho práce, nežli z nich jen poněkud obstojnou úrodu skliditi mohl. Podobně byly i hospodářská stavení v tom největším nepořádku. Stodola děravá, ploty buď žádné neb shnilé, v chlévě a v maštali stání takové, že nebezpečno bylo dobytku tam státi.“*¹⁸

Někdy je přímo uvedeno, že staříčkový farář nekriticky spoléhal na své zaměstnance, na což doplácelo farní hospodářství, zvláště pokud se jednalo o jeho příbuzné. Ti zejména bývají označováni za špatné zaměstnance, kteří neměli tak vysokou motivaci pracovat kvalitně, jelikož jim nehrozilo propuštění. Hospodaření na faře navíc mohli využívat k vlastnímu obohacení. *„Avšak polního hospodářství hrubě si nehleděl, na pole zřídka kdy vyšel, a proto hospodářství jeho valně nestálo, takže často nedostatku a bídy zakoušel, čímž ovšem jeho nepořádní, líní, nespravedliví*

¹⁴ BENEŠ, Josef. Ač zemřeli, ještě mluví. Medailony českých katolických vlasteneckých kněží. Praha, 1964. BRABCOVÁ, Anna. Z Nekrasína do Hrádku. Životní dráha vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy. Jarošov nad Nežárkou, 2004.

¹⁵ HUSÁK. Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot.

¹⁶ STEJSKALOVÁ, Anna. Kněžské osudy v prázách Jindřicha Simona Baara. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Praha, 2007.

¹⁷ SOKA Jičín, f. Farní úřad Ostružno, nové přírůstky, neinventarizováno. Gedenkbuch der auf der Herrschaft Wellisch-Wokschtz Bidschower Kreises, im Kopidlner Vicariat Königgrätzer Diödes bestehenden Wostrusner Pfarre angefangen vom Pfarrer Joh. Makesch im Jahre 1836 (ostruženská farní kronika založená 1836), s. 123-145. Fara Ostružno, farní archiv, neinventarizováno. Liber memorabilium parochiae Wostružnensis (stará ostruženská farní kronika z let 1709 - 1829). SOKA Jičín, f. Farní úřad Samšina, kniha bez inventárního čísla. Gedenkbuch der auf der Herrschaft Welisch-Wokschtz Bidschower Kreises in Kopidlner Vicariat Königgrätzer Diöces bestehenden samschiner Pfarre angefangen von P. Anton Bičičtš, Pfarrer daselbst (nová samšínská farní kronika založená 1836), s. 81-90.

¹⁸ SOKA Jičín, f. Farní úřad Ostružno, nové přírůstky, neinventarizováno. Gedenkbuch der auf der Herrschaft Wellisch-Wokschtz Bidschower Kreises, im Kopidlner Vicariat Königgrätzer Diödes bestehenden Wostrusner Pfarre angefangen vom Pfarrer Joh. Makesch im Jahre 1836 (ostruženská farní kronika založená 1836), s. 188-189.

a marnotratní příbuzní, ježto ve faře choval, všechno jim svěřiv, hlavní příčinou byli.“¹⁹ Takto popsal na sklonku 19. století Antonín Novák, farář ve východočeské Veliši u Jičína a zakladatel farní kroniky, jednoho ze svých předchůdců Jana Nepomuka Juncka, který v tomto místě působil o sto let dříve. Smutné konstatování doplnil líčením neblahého stavu farního hospodářství, jehož obnova stála Junckova nástupce Josefa Jiřího Stránského mnoho sil.²⁰

Zaměstnání příbuzných mělo pro faráře ovšem také nesporné výhody. Přijmuli do služeb svou sestru, matku či jinou ženu z rodiny jako hospodyni, nebo mužského příbuzného zaměstnal jako čeledína, případně mu zcela svěřil vedení farního hospodářství, tak měl k takovým zaměstnancům obvykle větší důvěru. Danou osobu znal a mohl snáze předvídat, jaká bude vzájemná spolupráce a co od ní může očekávat. Další výhodou, ovšem spíše pro zaměstnaného příbuzného, resp. pro rodinu, byla skutečnost, že mu/jí tak poskytl zabezpečení. Pokud spolupráce probíhala k oboustranné spokojenosti a ve prospěch farního hospodářství, mohl se farář plně a bez obav věnovat své profesi duchovního správce.

Že pomoc příbuzného mohla být neocenitelná, dokládá případ již zmiňovaného Antonína Nováka, zakladatele velišské farní kroniky. Farní hospodářství zcela svěřil svému bratru Janovi, který ovšem v roce 1870, „14. srpna [...] náhle bleskem na poli raněn a mrtev do fary donesen byl“. Po jeho neočekávaném skonu se musel farář opět sám věnovat hospodářským záležitostem a kvůli tomu oficiálně rezignoval na některé své povinnosti, např. se vzdal postu vikáře kopidlenského vikariátu.²¹ Na pomoc příbuzných se spoléhal např. i Antonín Dudík, mladší bratr moravského historiografa Bedy Dudíka. Když v roce 1864 získal beneficium v moravské obci Hruška u Kroměříže, odjela tam s ním nejstarší sestra Marie, která se po smrti matky starala o domácnost svého otce a pečovala o mladší sourozence. Když po několika letech v Hrušce zemřela, nastoupila na její místo farní hospodyně mladší sestra Anna.²² Těž Růžena Kvasničková dělala dlouhá léta hospodyní svému bratrovi Janovi, který v 90. letech nastoupil jako farář v krušnohorském Habartově.²³ A podobných příkladů bychom v osobních pozůstalostech, resp. církevních písemnostech našli mnoho. Zmiňme alespoň příběh Anny Šípkové, která v polovině prvního desetiletí 19. století nastoupila místo farní hospodyně u svého bratrance Jana Kratochvíla v jihočeském Kamenném Újezdě u Českých Budějovic. Pracovala pro něj 34 let. Když ve svých 74 letech zemřela, napsal o ní Jan Kratochvíl do úmrtní matriky: „Anna Šípek, dcera Jakuba Šípka, bývalýho revírníka na statku vosenským v kraji prácheňském, přemilá a neúnavně pracovitá sestřenice místního faráře, která přes 34 let se vždy věrnou hospodyní ve vedení jeho hospodářství dokazovala.“ V porovnání s ostatními zápisy v matrice zaujme tento nejen svým rozsahem (neobsahuje pouze základní biografická data jako jméno

¹⁹ STRÁNÍKOVÁ, Jana - ŘÍHOVÁ, Vladislava (ed.). Kronika a drobné památky velišské farnosti. Pardubice, 2010, s. 30.

²⁰ STRÁNÍKOVÁ - ŘÍHOVÁ (ed.). Kronika a drobné památky velišské farnosti, s. 83-84.

²¹ STRÁNÍKOVÁ - ŘÍHOVÁ (ed.). Kronika a drobné památky velišské farnosti, s. 31-32.

²² TOMÁŠKOVÁ, Ema. Život a osobnost Bedy Dudíka (1815 - 1890) pohledem jeho deníků. Disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2015, s. 74-83.

²³ Soka Kolín, f. Antonie Janovská, k. VIII, inv. č. 1163. Požehnaná léta (paměti Antonie Janovské), nedatováno (zřejmě 1959).

a datum úmrtí), ale především podobou (vyjadřuje emoce a je reflexí přátelsky blízkého vztahu mezi farářem a jeho hospodyní).²⁴

Hmotné zabezpečení faráře, resp. ostatních obyvatel fary znamenalo realizaci obdobných hospodářských činností, jež vykonávaly rodiny sedláků a jiných obyvatel vesnic, v nichž faráři působili. Pavel Pumpr, který se dlouhodobě věnuje fungování farní správy a jejím hospodářským aspektům v 17. a 18. století, nazývá kněze „sedlákem mezi sedláky“, a výmluvně je tak přirovnává k venkovským hospodářům.²⁵ Toto přirovnání má svou logiku a je platné i pro 19. století. Duchovní skutečně musel rozumět chodu hospodářství, obdělávání polí a chovu dobytka, chtěl-li dozorovat práci farních zaměstnanců. Chod fary byl podřízen sezónním změnám hospodářského roku stejně, jako ve venkovských usedlostech a v domácnostech maloměstských řemeslníků. A jak pro starší období, tak i pro 19. století platí Pumprova teze, že oslovení *pater* vyjadřující hlavní úkol faráře (duchovní péči o farníky), můžeme vnímat v širším kontextu i jako *pater familias* (hospodář, hlava domácnosti), neboť i duchovní byl zodpovědný za obživu členů své domácnosti.²⁶

Farní hospodářství doznalo v průběhu 19. století důležitých změn. Zrušení poddanství v roce 1848 a jeho důsledky (mj. zánik desátků a robotních povinností) přivedlo mnohé duchovní, zejména ty působící na chudších farách, do složité situace. Provoz fary vyžadoval více pracovních sil, ale příjmů bylo méně.²⁷ Jak před zrušením poddanství, tak i poté byla pro zajištění chodu farního hospodářství najímána čeleď, jejíž počet byl závislý na velikosti a bohatství benefícia. Od poloviny 19. století sice roste tendence farní pozemky pronajímat místo obhospodařování ve vlastní režii, což snížilo nároky na pracovní sílu, nadále ale bylo pro provoz farního hospodářství zapotřebí najímat zaměstnance.²⁸

Hospodářské budovy farního areálu zahrnovaly prostory na ustájení dobytka (na farách se chovalo zvířectvo jako např. skot, prasata, ovce, kozy, případně i koně) a zabezpečení drůbeže či jiného zvířectva. Nezbytné byly rovněž prostory pro uskladnění píce, steliva, úrody a dalších potravin.²⁹ Např. Jan Daniel Dominik Bryscen, který nastoupil na nově zřízenou faru ve Veliši u Jičína v roce 1776 měl k dispozici slušné zázemí, k němuž patřily stáje pro dobytek, stodola (později, zřejmě v průběhu první poloviny 19. století, byla zbudována druhá), dva špýchary a další prostory. Šlo o rozsáhlé a poměrně bohaté beneficium, k jehož správě měl farář obvykle k dispozici dva, v některých letech i tři pomocné

²⁴ SOA Třeboň, sbírka matrik, inv. č. 2546. Matrika zemřelých Kamenný Újezd 1822 – 1887, s. 43.

²⁵ PUMPR, Pavel. Beneficia, záduší a patronát, s. 190.

²⁶ PUMPR, Pavel. Beneficia, záduší a patronát, s. 203.

²⁷ Srov. ZLÁMAL, Bohumil. Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848 – 1918). Olomouc, 2009, s. 156. HUSÁK. Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot, s. 159.

²⁸ PAVLÍČEK, Tomáš W. Karel Habersberger (1849 – 1816): venkovský farář. In FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – PAVLÍČEK, Tomáš W. et al. Kněžské identity v českých zemích (1820 – 1938). Praha, 2017, s. 118, 467. HUSÁK, Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot, s. 159.

²⁹ NOVOTNÝ, Miroslav. Duchovní. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (ed.). Člověk českého raného novověku. Praha, 2007, s. 120-122; BŮŽEK, Václav et al. Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty. Praha, 2010, s. 320-323; RYANTOVÁ, Marie. Majetkové poměry jihočeského světského kléru v období vrcholící rekatolizace. In Jihočeský sborník historický, 1993, roč. 62, s. 108.

kaplany. Na prelomu 18. a 19. stoley se zde chovaly čtyři koně, osmnáct ovci a osm krav.³⁰ Hospodářské budovy obvykle přímo navazovaly na faru, nebo se nacházely v její blízkosti. Pokud to dispozice farního areálu umožňovala, byl zbudován přímý vstup z hospodářského zázemí do části fary, v níž se nacházela kuchyň či komora.

Charakter farního hospodářství vyžadoval přítomnost ženy, jak ostatně tvrdily i uznávané církevní autority.³¹ Kromě mužské a eventuálně i ženské čeledě, která pracovala ve stájích a na polích, byla na faře zapotřebí hospodyně, která měla na starosti činnosti, jež v domácnostech sedláků zajišťovaly manželky hospodáře. Musela vařit, práť, zhotovovat, případně opravovat oděvy, zpracovávat či vyrábět věci, které v dané době byly vyráběny doma. Pozice farní hospodyně na venkově a malém městě byla v ohledu pracovních činností analogická k pozici manželky sedláka či řemeslníka, byť šlo o pracovní vztah. Zatímco manželky sedláků a řemeslníků byly úzce spjaté s řízením hospodářství a nezřídka měly i velmi významné slovo při rozhodování o majetkových záležitostech rodiny (vzpomeňme např. osobnost Anny Náprstkové³² či ženy zmiňované v monografii věnované venkovské společnosti³³), tak farní hospodyně v takové pozici nebyly (nebo alespoň oficiálně neměly být). Jako zaměstnankyně faráře měly spíše spoléhat na jeho dobrou vůli, že zvolí takovou strategii řízení farního hospodářství, která bude respektovat jejich potřeby a možnosti. Snáze se s ním jistě domluvily, pokud byly jeho blízké příbuzné, nebo už pro něj pracovaly mnoho let. Církevní autority nicméně apelovaly na duchovní, aby nenechávaly svým hospodyním v rámci farní domácnosti příliš volnou ruku, nýbrž aby vše důsledně řídili sami.³⁴ Ještě důrazněji varovaly před případným vměšováním hospodyně do záležitostí duchovního úřadu. Doporučovaly, aby o těchto záležitostech v její přítomnosti nemluvil. Bylo to ostatně zahrnuto i do kanonického práva.³⁵

Navzdory požadavkům a doporučením nadřízených míst byla na většině far a lokálií obvyklá situace, kdy farář vedení domácnosti a často i část řídicích pravomocí v hospodářství delegoval přímo na hospodyně.³⁶ Její postavení mezi ostatními členy farní domácnosti můžeme definovat jako privilegované. „Hospodyně účastní se do jisté míry úřadu svého pána, protože ho zbavuje starostí o domácnost, aby se mohl věnovat nerušeně věcem vyšším,“ uvádí se v příručce určené pro farní hospodyně vydané česky v roce 1904.³⁷

³⁰ STRÁNÍKOVÁ – ŘÍHOVÁ (eds.). Kronika a drobné památky velišské farnosti, s. 83, 141, 142.

³¹ CHLÁDEK, Jiljí. Počátkové opatrnosti pastýřské neb krátká naučení, jak by se pastýřové duchovní v povolání svém chovati měli, díl třetí a poslední. Praha, 1781, s. 20-21.

³² ŠTĚPÁNOVÁ, Irena – SOCHOROVÁ, Ludmila – SECKÁ, Milena. Ženy rodiny Náprstkovy. Praha, 2001, s. 9-47.

³³ VELKOVÁ, Alice. Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy. Praha, 2009, s. 73-85, 247-258.

³⁴ CHLÁDEK, Počátkové, s. 20-21.

³⁵ Jan Křtitel PAULY, Jak se máme chovati. Společenský a pastorační katechismus pro duchovenstvo. Praha 1940, s. 132-133. SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 217.

³⁶ HUSÁK. Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot, s. 162.

³⁷ BAERNREITHEROVÁ, Františka. Domácnost katolického kněze: pokyny hospodyním. Brno, 1904, s. 5.

Soužití s knězem

Přítomnost ženy na faře byla z hlediska katolické církve vždy poněkud problematická. Představovala totiž potencionální nebezpečí ohrožení dobré pověsti duchovního správce. Morální bezúhonnost byla očekávaným a velmi důležitým atributem každého katolického kněze, jehož chování bylo svázáno mj. dodržováním celibátu. Problematickým se mohl stát nejenom kněžův případný pokles, ale i pouhé podezření. O významu, resp. problematičnosti soužití kněze a ženy pod jednou střechou svědčí i fakt, že se této otázce věnoval i tridentský koncil.³⁸

Kromě farní hospodyně žila na faře někdy i čeleď a rovněž kaplani. Ve dvoupatrové farní budově ve východočeské obci Ostružno u Jičína zbudované z iniciativy tehdejší majitelky panství Anny Josefy Schlikové v roce 1756 byly pro ženskou čeleď a hospodyně zřízeny v přízemí, v sousedství komory a kuchyně, zatímco obytné pokoje pro duchovní a reprezentativní prostory se nacházely v druhém patře.³⁹ Podobné to bylo v nedaleké Veliši, Samšíně i Kopidlně.⁴⁰ Fara ve středočeských Velelibách u Nymburka zbudovaná v 60. letech 19. století byla rovněž dvoupatrová. Ve stavebním projektu se počítalo, že bude mít v přízemí kuchyň, čeledník, pokoj pro hospodyně, místnost pro archiv, spižírnu, záchod a schodiště. Do prvního patra byla plánována ložnice pro faráře, obytný pokoj, jídelna, hostinský pokoj a záchod.⁴¹ Naproti tomu v jihočeské vsi Olešnice u Trhových Svinů byla situace komplikována tím, že areál školy, fary a kostela vznikl adaptací zámeckých budov. Duchovnímu byly určeny prostory v jižní části zámečku v prvním patře nad školními místnostmi. Jeho byt se skládal ze dvou pokojů, dále měl k dispozici místnost pro své zaměstnance, komoru, spižírnu a kuchyň.⁴² Ačkoli jsou podoby jednotlivých farních budov velmi individuální, což je dáno nejen objemem finančních prostředků určených k jejich výstavbě, ale i schopnostmi místních stavitelů a řemeslníků, tak ve struktuře řešení vnitřních prostor vykazují určité shodné prvky. Zaměříme-li se např. na fary vzniklé v pozdním baroku lze vymezit určitou převládající formu, jež vznikla bezpochyby proto, že funkčně nejlépe vyhovovala. Ve venkovském prostoru, kde na rozdíl od města obvykle nebyla součástí řadové zástavby, se jednalo spíše o solitérní patrovou stavbu obdélného půdorysu, často se středním rizalitem, obvykle se

³⁸ HRDINA (ed.). *Dokumenty tridentského koncilu*, s. 276-277.

³⁹ STRÁNÍKOVÁ, Jana - ŘÍHOVÁ, Vladislava (ed.). *Kronika a drobné památky ostruženské farnosti*. Pardubice, 2012, s. 30.

⁴⁰ STRÁNÍKOVÁ - ŘÍHOVÁ (ed.). *Kronika*, s. 61; STRÁNÍKOVÁ - ŘÍHOVÁ, *Kostel sv. Václava*, s. 100, 144-148; SOkA Jičín, f. *Farní úřad Kopidlna*, kniha 1. *Kronika založená 1859*, s. 10-25; SOkA Jičín, f. *Farní úřad Samšina*, kniha 1. *Protocollum ecclesiae Sancti Wenceslai regis et martyris Samschinensis ab Anno 1740* (stará samšinská farní kronika založená 1740), s. 49; SOkA Jičín, f. *Farní úřad Samšina*, kniha bez inventárního čísla. *Gedenkbuch der auf der Herrschaft Welisch-Wokschtz Bidschower Kreises in Kopidlna Vicariat Königrätzer Diöces bestehenden samschiner Pfarre angefangen von P. Anton Bičičtš, Pfarrer daselbst* (nová samšinská farní kronika založená 1836), s. 81-90.

⁴¹ NEHYBOVÁ, Eliška. *Dějiny farnosti Veleliby v letech 1850 - 1920 na základě farní kroniky*. Bakalářská práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2012, s. 26.

⁴² WAGNEROVÁ, Miluše. *Historie farnosti Olešnice na konci 18. a v průběhu 19. století*. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita. České Budějovice, 2011, s. 85.

dvěma komíny, jež umožňovaly vytápění v obou částech u budovy.⁴³ V přízemí fary se zpravidla nacházela předsíň, eventuelně i čeledník, pokoj pro hospodyni, černá kuchyně (resp. později kuchyň) a na ní navazující prostory pro uskladnění potravin. Eventuelně zde byly další užitkové prostory jako např. archiv. S prostory pro faráře (obvykle ložnice a alespoň jeden reprezentativní pokoj) se počítalo spíše v patře, kde rovněž bývaly umístěny pokoje pro kaplany a eventuelně i pro hosty. Některé fary měly v prostoru pod mansardovou střechou zbudován ještě pokoj (jako např. Kopiclně nacházejícím se u Jičína na pomezí východních a středních Čech), který mohl být využíván pro např. pro ubytování kaplanů. Záchod býval na schodišti (přístupný někdy i z mezipatra), nebo ke schodišti přiléhal.⁴⁴

Farní hospodyně byla zapotřebí především v kuchyni, a bývala tudíž ubytována v její těsné blízkosti. Představovalo to nespornou výhodu pro chod farní domácnosti. Takové uspořádání místností ve farní budově bylo asi nejobvyklejší. Žádoucí byl rovněž snadný přístup z kuchyně do obytných pokojů pro kněze, resp. reprezentativních místností, kde ke stolu usedali někdy i velmi významní hosté. Prostory pro ubytování čeledě, především mužské, se nutně nemusely nacházet přímo na faře, ale z logických důvodů mohly být v hospodářských budovách nebo jejich blízkosti. To byl např. i případ již zmiňované fary ve Veliši u Jičína.⁴⁵

Jak už bylo zmíněno, celibát potvrdil v polovině 16. století tridentský koncil. Hlava čtrnáctá Dekretu o reformě stanovovala přísné tresty za porušení povinného celibátu. Vyšetřování takové události příslušelo do kompetence samotného biskupa.⁴⁶ Ten mohl situaci snadno vyřešit odvoláním takového kněze i v případě pouhého podezření. Dobrá pověst kněžské autority a katolické církve měla vždy přednost před osobním profitem daného kněze. Dodržování celibátu, resp. případné prohřešky kněze se ovšem řešily už dříve. Např. pražská synoda roku 1605 obsahovala v kapitole *De vita et honestate clericorum* obdobná varování.⁴⁷ Morální bezúhonnost a chování katolického kléru byly rovněž předmětem pozornosti biskupů při pravidelných vizitacích diecéze a při správě jim svěřených farností se jim rovněž věnovali vikáři (resp. na Moravě děkani).⁴⁸

V 19. století byl imperativ absence bližšího (nejenom sexuálního) kontaktu se kněze ženami zdůrazňován nadále. Dobrá pověst duchovního správce byla nezbytným předpokladem jak jeho osobní vážnosti, tak i vážnosti duchovního

⁴³ VLČEK, Pavel. Vrcholně barokní fara v Žebnici a typologie farních budov z druhé poloviny 18. století. In *Památky západních Čech: studie a zprávy*, 2013, sv. 3, s. 45-46.

⁴⁴ VLČEK. Vrcholně barokní fara v Žebnici, 45-46. KRČEK, Jakub – ŠIROKÝ, Radek. Pozdně barokní fara ve Kbelu. In *Památky západních Čech: studie a zprávy*, 2012, sv. 2, s. 37-54. RYŠAVÝ, Vratislav. Původní plány pozdně barokní fary v Jesenicích. In *Památky středních Čech. Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze*, 2012, roč. 26, č. 2, s. 39-40. PŘIBYLOVÁ, Věra. Fara v Sudslavě a její památková obnova. Diplomová práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2019, s. 20-23.

⁴⁵ STRÁNÍKOVÁ – ŘÍHOVÁ, Kostel sv. Václava, s. 66-68, 77, 94-95.

⁴⁶ HRDINA, Ignác Antonín (ed.). *Dokumenty tridentského koncilu – latinský text a překlad do češtiny*. Praha, 2015, s. 276-277.

⁴⁷ SLAVÍKOVÁ, Farní archivy, s. 216-217.

⁴⁸ SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 216-217.

úřadu jako takového. Jiljí Chládek ve svém díle *Počátkové opatrnosti pastýřské* z roku 1781 nabádá, aby duchovní své hospodyně vybírali s největší opatrností. Doporučuje upřednostňovat příbuzné, a pokud by to nebylo možné možné, tak zaměstnávat takové, u „*nichž by žádného i toho nejmenšího podezření býti nemohlo.*“ Tvrdí, že vhodnější by bylo zaměstnávat pouze muže, ale zároveň konstatuje, že „*pro veliké hospodářství farářům nelze naprosto bez ženských býti*“. Rovněž považuje za potřebné, aby si duchovní udržel v domácnosti a hospodářství potřebnou autoritu a rozhodovací moc, a tudíž „*hospodyním a děvečkám svým nikdy uzdy příliš nepouštěl.*“ O zaměstnancích mužského pohlaví se v této souvislosti nezmiňuje.⁴⁹

Bezúhonnost kněze ve vztahu k hospodyni zdůrazňoval i pražský sněm roku 1860. U hospodyně samotné byla jako důležitá zmíněna její morální bezúhonnost, mírná povaha a zdrženlivé chování. Rovněž bylo požadováno, aby kvůli dodržení dobré pověsti fary měla svou vlastní místnost pro přespávání i případné trávení volného času. Sněm rovněž artikulovat nutnost, aby se s farářem nevhodným způsobem neobjevovala na veřejnosti (nežádoucí byla např. společná jízda v kočáře) a neúčastnila se slavností a hostin, na které byl pozván on.⁵⁰ „*Hospodyně nesmí nikdy se prohřešiti proti povinné úctě důvěrným chováním, prastořekými odpověďmi nebo řečmi a jinými způsoby, jež si dovolují jiní lidé, když delší dobu pospolu bydlí,*“ radí k obezřetnosti a spíše uctivému odstupu příručka pro farní hospodyně z roku 1904. „*Katolický kněz zůstává vždy pánem ve své domácnosti. Odstrčení katolického kněze, kde běží o vládu v domě, bylo by velice osudno,*“ varuje text knihy dále.⁵¹ Normativní literatura tedy definuje nejen očekávané submisivní chování ženy, ale zároveň i požadavek na absenci blízkých přátelských vztahů hospodyně vůči knězi, svému zaměstnavateli. Byl tento požadavek vždy reálný?

Na příkladu Anny Podrazilové, která od 20. let 19. století pracovala pro Františka Šemberu, duchovního ve východočeských Černíkovcích u Rychnova nad Kněžnou, resp. později nedaleké Lukavici, vidíme, že (alespoň v tomto případě) ne. Anna byla nejenom významnou a váženou členkou farní domácnosti, jež svědomitě plnila své povinnosti, ale byla brána i jako členka jeho rodiny. Zmínky o tom najdeme v rodinné korespondenci Šemberových.⁵² Anna dokonce do některých dopisů, jež její zaměstnavatel adresoval příbuzným, připisovala krátké zprávy, což je asi nejvýstižnějším dokladem jejího významného postavení.⁵³ V dopisech, které byly adresovány nejmladšímu bratrovi duchovního, Aloisi Vojtěchu Šemberovi, ho Anna zvala na hody, poutě a též se zmiňovala o opravených a zhotovených oděvech, které mu posílala do Prahy. Podobně jako jiní studenti pražské univerzity využíval i mladý Alois Vojtěch zázemí, které mu

⁴⁹ CHLÁDEK, *Počátkové*, s. 20-21.

⁵⁰ *Acta et decreta concilii provinciae Pragensis*. Praha, 1863, s. 22.

⁵¹ BAERNREITHEROVÁ. *Domácnost katolického kněze*, s. 6.

⁵² Regionální muzeum Vysoké Mýto (dále RM VM), f. Alois Vojtěch Šembera, k. 13, inv. č. 1224-1495. Dopisy Františky Brychtové bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1819 – 1959. Tamtéž, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830.

⁵³ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840. Tamtéž, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830.

poskytovala jeho rodina. Balíčky se zhotoveným, opraveným či vypraným prádlem často putovaly z obcí a měst, odkud studenti pocházeli, do Prahy. A provázely je lístky či rozsáhlejší texty, v nichž matky a sestry vyjmenovávaly zasílané věci, aby si adresát mohl zkontrolovat, že v pořádku obdržel vše. Podobně byly mladým mužům v době studií či v době, kdy jako mladí aspiranti ještě neměli valné zabezpečení, odesílány potraviny a jiné potřebné věci.⁵⁴ Alois Vojtěch Šembera takto využíval podpory své starší sestry Františky Brychtové, manželky vysokomýtského mlynáře. Významná pomoc mu však přicházela i z domácnosti Františka Šembery. Z Černíkovic a posléze i z Lukavice též odcestovalo množství balíčků s proviantem, které mladému studentovi usnadňovaly život v Praze. A byly to především výsledky práce Anny Podrazilové: „*Košile [j]sem jim již ušila, pane Lojzíčku. [K]dypak ale ten den šťastnej bude, aby jedn[o]u zas do Černíkovic přišli. Neb se nám tuze po nich stejská. Mně se zdá, jako bych jich deset let neviděla,*“⁵⁵ připsala 14. srpna 1832 na dopis Františka Šembery. O několik měsíců později, 20. prosince 1832, pak se vyjádřila podobně: „*Pane Lojzíčku, budem se těšit na masopust, že nás navštívěj.*“⁵⁶

Anna Podrazilová se narodila 2. ledna roku 1791 ve východočeském Borohrádku jako dcera vrchnostenského zaměstnance.⁵⁷ Prameny uvádějí jejího otce Jana Podrazilu jako „panského bednáře“.⁵⁸ Borohrádek bylo tehdy malým poddanským městečkem spíše agrárního charakteru, které bylo zároveň centrem stejnojmenného panství, jež jako jedno z mnoha patřilo do rozsáhlého východočeského dominia Kolowrat-Liebsteinských. Vrchnostenský zámek byl využíván spíše ke správním účelům a ubytování úřednictva. Kostel sv. Michaela archanděla a fara nacházející se nedaleko dávaly Borohrádku ještě větší lokální význam jako centru farnosti. Tato okolnost byla pro Annin osud klíčová. Právě tam totiž začal v roce 1810 působit jako pomocný kaplan František Šembera.⁵⁹ O deset let později získal samostatný duchovní úřad – byl dosazen na lokálii ve východočeských Černíkovcích (náležející k jinému panství Kolowrat-Liebsteinských). Anna Podrazilová se na jaře roku 1820 stěhovala s ním, aby se stala farní hospodyní. Rodinná korespondence Šemberových napovídá, že byla jeho vzdálenou příbuznou.⁶⁰ Zřejmě právě tato okolnost spolu s tím, že Anna krátce předtím

⁵⁴ STRÁNÍKOVÁ, Jana. Korespondence v řemeslnickém prostředí na přelomu 18. a 19. století. In NEKVAPIL, Ladislav (ed.). *Kultura psaní v dějinách*. Pardubice, 2016, s. 183-202.

⁵⁵ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 12, inv. č. 957. Dopis Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchovi z 14. 8. 1832.

⁵⁶ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 12, inv. č. 959. Dopis Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchovi z 20. 12. 1832.

⁵⁷ Státní oblastní archiv Zámorsk, sbírka matrik, sign. 9-3. Matrika narozených, oddaných a zemřelých Borohrádek 1784 – 1796, s. 152.

⁵⁸ SOA Zámorsk, sbírka matrik, sign. 17-5. Matrika oddaných Černíkovice 1799 – 1859, s. 28.

⁵⁹ SOKA Rychnov nad Kněžnou (dále SOKA RnK), sbírka kronik, sign. C-774. Farní kronika Černíkovice, 1836 – 2000, s. 13.

⁶⁰ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 13, inv. č. 1224-1495. Dopisy Františky Brychtové bratru Aloisi Vojtěchovi Šemberovi, 1819 – 1959. Tamtéž, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchovi Šemberovým, 1823 – 1830. Tamtéž, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchovi Šemberovi, 1829 – 1840.

osiřela,⁶¹ přispěly k tomu, že měla o místo zájem a vnímala ho jako možnost svého zabezpečení.

V rodinné korespondenci Šemberových vystupuje Anna Podrazilová jako člověk, který je duchovnímu Františku Šemberovi velmi blízký; o její blaho projevoval živý zájem. Podoba jejich vztahu měla spíše ráz blízkého přátelství než pouhého zaměstnaneckého poměru. Františkovu naturelu to tak zřejmě bylo bližší. Rovněž si zakládal na udržování blízkých vazeb ke své rodině. Jak do Černíkovic, tak i do nedaleké Lukavice, kde působil od roku 1833, pravidelně zajížděli rodiny jeho sourozenců. Byly zvány při různých příležitostech. „Ančka všude pozdravuje a zve Vás na vepře, kterého jsme dnes zabili,“ stálo ve Františkově dopise, který byl 9. ledna 1830 odeslán z Černíkovic do Prahy.⁶² Z rodinné korespondence též vyplývá, že František byl s prací své hospodyně velmi spokojen. Jednoznačně patřil k těm duchovním, kteří s důvěrou delegovali všechny záležitosti týkající se chodu farní domácnosti na hospodyně.⁶³

Když si po mnoha letech služby začala hledat jinou perspektivu svého života, který by ji poskytl trvalejší zabezpečení, František se o její situaci živě zajímal. „Má hospodyně se bude předce na druhý měsíc vdávat. Zdaliž dobře učiní, budoucnost rozhodne. Na mě skrze to její předsevzetí čekají velké výlohy, kterým bych se srdečně rád podrobil, kdybych ji napotom šťastnou a spokojenou viděti mohl. Nebo ponevadž už bezmála deset let u mě službou stojí, nebude mně to jednostejné, jak se jí povede.“⁶⁴ Zde rozhodně překročil své povinnosti vůči farní hospodyně, když na sebe vzal výlohy související se sňatkem a snad jí i poskytl nějaké prostředky do začátku manželství. Budeme-li ovšem Františka vnímat nejen jako duchovního otce (*pater*), ale jako někoho, kdo v rámci farní domácnosti vystupoval spíše jako otec rodiny (*pater familias*), jak bylo zmíněno dříve s odkazem na Pumprovu tezi, můžeme jeho krok vnímat jako očekávaný a logický. V textu svého dopisu se tak František ostatně sám prezentuje už tím, jak vyjadřuje starosti o budoucnost své hospodyně. Ve vstupu do manželství ji nebránil, jeho postoj můžeme charakterizovat spíše jako směs morální podpory a respektování jejího vlastního rozhodnutí.⁶⁵

Úskalí sociální nejistoty

Jak už bylo zmíněno dříve, pozice farní hospodyně byla co do pracovních činností a rovněž ve vztahu k ostatním členům domácnosti do jisté míry analogická k pozici manželky venkovského hospodáře či maloměstského řemeslníka. Jako

⁶¹ Její otec Jan Podrazil zemřel 13. 3. 1820. Viz SOA Zámorsk, sbírka matrik, sign. 9-5. Matrika narozených, oddaných a zemřelých Borohrádek, 1796 – 1833, část II: část matriky zemřelých, s. 57.

⁶² RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830, dopis z 9. 1. 1830.

⁶³ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 13, inv. č. 1224-1495. Dopisy Františky Brychtové bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1819 – 1959. Tamtéž, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830. Tamtéž, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840.

⁶⁴ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830, dopis z 9. 1. 1830.

⁶⁵ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830. Tamtéž, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840.

pracovní vztah s sebou ovšem nesl velké riziko sociální nejistoty. Pokud byla farní hospodyně např. sestrou duchovního, tak jí jeho případná smrt (v ekonomické rovině) nutně nemusela zaskočit. Zanechal-li určité jmění, měla ze zákona právo na podíl z dědictví.⁶⁶ V ostatních případech však obětavá práce ve farním hospodářství znamenala trvalé riziko ztráty živobytí a střechy nad hlavou.

Výmluvné svědectví, jak mohla nečekaná smrt duchovního zasáhnout osoby zaměstnané v jeho domácnosti, představuje dopis Anny Živné, který v 60. nebo 70. letech 19. století obdržel Vojtěch Hněvkovský, farář ve středočeských Mutějovicích u Rakovníka.⁶⁷ „*Veledůstojný, velebný pane, já jim ruce líbám,*“ začala svůj nedatovaný dopis a hned pokračovala smutným sdělením: „*že se jim osměluju psát a jim mou truchlivou správu sdělit, že nám umřel náš starostlivý velebný pán, který se o nás staral a teď nemáme žádného, kdo se bude o nás starat.*“ Situace pro ji byla v ohledu hmotného zabezpečení velmi tíživá, což v dopise výstižně vyjádřila: „*Já se můžu zbláznit, že nám ho tak krátce Bůh vzal, a nás tu v starosti zanechal. Co teď začnu, co budu dělat, já nevím.*“ Svoje emoce vyjádřila i směrem k hospodyni Vojtěcha Hněvkovského: „*Milá Liduško, já jim to nepřeju, ani toho dočkat, co je to za ouzkost na světě, kterou já nyní mám. Starost kam se teď dostanu a co budu dělat a kde se o mě Bůh postará.*“ Vzhledem k tomu, že její zaměstnavatel shodou nešťastných okolností zemřel krátce před tím, než dostala svůj výroční plat, vidí řešení své tíživé situace v brzkém nalezení nového místa. Z jejího textu rovněž vyplývá, že podobné dopisy napsala i dalším známým zesnulého faráře, aby je informovala o smutné události a rovněž požádala o pomoc s hledáním. V tomto duchu prosí i Hněvkovského: „*Kdyby tam ráčili o nějakem místě vědět, na nějakou faru, ráčejí bejt tak laskavý a dobrotivý Bůh jim zas to jinak vynahradí. My se budeme za ně modlit, jinak by jsme se nemohli odsloužit. [...] Já rozumím hospodářství všemu a kuchyni taky. Já ničeho se nebojím. Všemmu rozumím a vím, jak se s velebnýma pánama zachází a jak je má posluhovat.*“ Rovněž píše, že vzhledem ke svým schopnostem a dosavadním zkušenostem by preferovala uplatnění na nějaké venkovské faře.⁶⁸

Sociální nejistota, do níž byly farní hospodyně uvrženy v případě úmrtí duchovního představuje asi největší úskalí tohoto povolání. Nesmíme zapomínat, že tuto dráhu volily často ženy zcela nemajetné (např. vdovy, sirotci, neprovdané ženy bez příbuzných), které v něm očekávaly nalézt řešení obtížné situace. A ne vždy si stihly nešetřit prostředky, které by jim umožnily překlenout období, než našly nové místo. Zatímco manželky řemeslníků mohly v případě skonu manžela spoléhat na hmotné zázemí, které jim jejich postavení nabízelo (rovněž manželky sedláků či chalupníků nebyly v pozici vdovy zcela bezprizorní),⁶⁹ tak farní hospodyně byly v případě úmrtí svého zaměstnavatele konfrontovány s nepřilíší

⁶⁶ PUMPR, Pavel. Beneficia, záduší a patronát, s. 265-266.

⁶⁷ Vzhledem k tomu, že svůj dopis nedatovala a neuvedla ani místní jméno, se nepodařilo identifikovat místo jejího působiště. V dopise ani nezmiňuje jméno svého zesnulého zaměstnavatele. Dopis uložen: Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), f. Vojtěch Hněvkovský, korespondence přijatá. Dopis Anny Živné, nedatováno.

⁶⁸ LA PNP, f. Vojtěch Hněvkovský, korespondence přijatá. Dopis Anny Živné, nedatováno.

⁶⁹ SKOŘEPOVÁ, Markéta. Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti: panství Nový Rychnov (1785 – 1855). České Budějovice, 2016, s. 110-115, 124-175. VELKOVÁ, Krutá vrchnost, s. 73-85, 247-258.

dobrymi vyhlídkami. Byla tu sice určitá naděje, že na ně kněz myslel v závěti, ale spoléhat se na to nemohly.

Anna Podrazilová se rozhodla vyřešit obavy z nejisté budoucnosti tím, že se provdala. František Šembera v té době hledal nové beneficium, údaje v korespondenci naznačují, že snad z potřeby zajistit si vyšší příjem, neboť chtěl poskytovat větší podporu svému nejmladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchovi.⁷⁰ Snad proto si Anna začala uvědomovat, jak nejistá je její pozice a ve sňatku s mlynářem Janem Jetmarem viděla perspektivu většího zabezpečení do budoucna. Sňatek se konal 9. února roku 1830 v černíkovickém kostele Povýšení sv. Kříže. Snoubence oddal sám František Šembera a význam svatebního obřadu zdůraznila i přítomnost rychtáře Josefa Mastíka, který šel za svědka. Druhým svědkem byl podle matričního záznamu místní tkadlec Josef Šmída.⁷¹ O podobě svatebního veselí se dochovaná korespondence bohužel nezmiňuje. Dříve citovaná zmínka o výdajích, které měl František Šembera v souvislosti se sňatkem,⁷² může nanejvýš naznačovat, že proběhlo. Anna Podrazilová měla našetřeno sedm set zlatých a její manžel měl k dispozici ještě větší částku (vázanou zřejmě ovšem jako dědický podíl na černíkovickém mlýně).⁷³ Toto jmění hodlali využít ke společné budoucnosti. Chtěli se živit prodejem obilí. Po svatbě bydleli ještě nějakou dobu na faře, kde Anna nadále plnila povinnosti farní hospodyně. Pracovala ovšem bez nároku na plat (do té doby měla roční odměnu 50 zlatých), čímž si František kompenzoval, že poskytuje jejímu muži byt a stravu.⁷⁴ Přítomnost manželského páru na faře poněkud odporuje doporučením církevních autorit, nicméně ty o ní buď nevěděli, nebo oficiálně nijak neprotestovaly. Manželé Jetmarovi ostatně předpokládali využívat Františkovy pohostinnosti jen na přechodnou dobu, než si najdou nějaké samostatné bydlení lépe umožňující realizaci plánovaného živobytí. Jejich společný pobyt na faře skončil v dubnu roku 1831, ovšem z naprosto neočekávaných důvodů. Do plánů na společnou budoucnost zasáhli Janu Jetmarovi a Anně úředníci černíkovického panství; Jan Jetmar byl odveden na vojnu. Korespondence Františka Šembery z této doby ukazuje smutnou atmosféru, která poté zavládla v jeho domácnosti. Většina dopisů odesílaných z Černíkovice a později z Lukavice obsahuje dotazy vůči Aloisi Vojtěchu Šemberovi (pobývajícimu ve velkoměstské Praze, resp. později Olomouci) na vývoj geopolitické situace. Teprve, když se v polovině 30. let Jan Jetmar vrátil domů, téma z dopisů mizí. Anna se s manželem z fary odstěhovali a František si našel novou hospodyně.⁷⁵

⁷⁰ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830. Tamtéž, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840.

⁷¹ SOA Zámorsk, sbírka matrik, sign. 17-5. Matrika oddaných Černíkovice 1799 – 1859, s. 28.

⁷² RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830, dopis z 9. 1. 1830.

⁷³ Srov. RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830, dopis z 27. 2. 1830.

⁷⁴ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým. Dopis z 27. 2. 1830.

⁷⁵ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým. RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840.

Obtížnou situaci a nejistou budoucnost farních hospodyň někteří duchovní chápali. A někdy na ně pamatovali ve svých testamentech, zejména pokud šlo o dlouhodobý pracovní vztah.⁷⁶ Starost o zaopatření své farní hospodyně projevil např. duchovní Josef Vorel, který působil nejprve jako kaplan a posléze jako farář ve východočeském Dolním Újezdě u Litomyšle. Ve své závěti ustanovil dědičkou (zřejmě veškerého) svého jmění Annu Dyttrichovou, jež mu dlouhá léta dělala hospodyní. Podrobnější informace o jejích hmotných poměrech po Vorlově smrti v roce 1805 bohužel nemáme. Nicméně víme, že dědictvím po farářovi získala i jeho osobní knihovnu, kterou sama nedokázala nijak smysluplně využít, a tak ji vzápětí darovala dolnoújezdské faře. Nepřímo se tak stala zakladatelkou tamní farní knihovny.⁷⁷

Jak vysvítá z případu Anny Živné, obtížná situace pro farní hospodyně nastávala zejména v případě úmrtí duchovního. Rovněž pokud odešel na jiné beneficium, mohla být postavena před rozhodnutí, zda půjde s ním (měla-li příbuzné v místě stávajícího působiště, nemuselo to pro ni být jednoznačně lákavé), nebo si bude hledat jiné místo. Do obtížné situace se dostávala také, když kvůli stáří nebo v případě nemoci už nedokázala zvládat fyzicky náročnou práci. Mohla si eventuelně hradit pojištění pro případ stáří či nemoci, tato strategie ovšem nebyla ještě ani v první polovině 20. století příliš rozšířená. Teprve v meziválečném období se (nejen) v církevních kruzích více rozproutila debata o penzijním pojištění farního personálu, kostelníků a varhaníků, která měla za cíl najít komplexní řešení problému zajištění farních zaměstnanců.⁷⁸

Dny sváteční

Vybočení z každodennosti představovaly návštěvy důležitých hostů. Tím nejvýznamnějším, který do jednotlivých farností čas od času zavítal, byl nejvyšší kněz diecéze, biskup. Nepřijížděl sám, ale s různě početným doprovodem. Motivací k jeho návštěvě byly konsekrace významných sakrálních staveb, případně generální biskupská vizitace spojená obvykle s udílením svátosti bířmování. Ruch a shon, který se odehrával ve dnech a týdnech předtím na faře, v kostele a vlastně celé farnosti, si už dnes stěží dokážeme představit. Bylo nutné vše opravit, vyzdobit a naplánovat slavnostní pohoštění. O příjezdu vzácného hosta s doprovodem se vědělo dopředu a obvykle byl uvítán představiteli obcí, místních spolků i obyvateli už na hranicích farnosti. Vznik železniční sítě přinesl v tomto ohledu podstatnou změnu – hosté byli uvítáni v nejbližší vlakové stanici a délka průvodu se tím buď značně zkrátila, nebo naopak prodloužila. Směrem ke konci

⁷⁶ Srov. SOKA HK, f. Biskupská konsistoř Hradec Králové 1664 – 1950, kartony (dále k.) 281-291. *Obitus cleri et testamentorum: záležitosti úmrtí duchovních (oznámení o úmrtí, poslední vůle, majetkové záležitosti).*

⁷⁷ STŘÍTESKÁ, Jarmila. *Geneze a skladba farní knihovny v Dolním Újezdě. Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2010, s. 67.*

⁷⁸ HLAVAČKA, Petr. *Kněžská nemocenská pokladna v Československu (1924 – 1948): fakta, analýzy, osudy. Přerov, 2021, s. 49-50, 102-106. ŘEHÁČEK, Proměna postavení farských hospodyň, s. 70. SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 218.*

19. století pompéznost slavnostního uvítání (v reakci na modernizační procesy ve společnosti) postupně klesala.⁷⁹

„Dne 17. dubna 1898 zavítal do našeho města o půl třetí hodině odpoledne nejdůstojnější pan biskup královéhradecký Jan Nepomuk Eduard Brynych,“ napsal Jan Urban, řídící učitel ve východočeském Kopidlně u Jičína, do školní kroniky. Důvodem příjezdu biskupa Brynycha byla vizitace spojená s udílením svátosti biřmování. Urban v kronice dále podrobně líčí slavnostní průvod, který se posléze ubíral od nádraží směrem k náměstí. Nechyběla hudební produkce místního sboru, slavnostní střelba a celkově honosná výzdoba města. Při vstupu na náměstí prošel průvod slavnostní bránou, kde „shromážděno bylo úřednictvo hraběcího velkostatku šlikovského, úřednictvo železné dráhy, zastupitelstvo města Kopidlna a přifařených obcí, jakož i jiní hodnostáři vůkolní.“ A další dav přihlížících uvítal slavného hosta a jeho doprovod podél cesty z náměstí k areálu kostela, fary a školy. „Od slavnostní brány kráčela Jeho biskupská Milost přes náměstí ke kostelu špalírem, jenž tvořily dítky školní, učitelstvo, různé spolky a korporace. U dveří kostelních uvítalo pana biskupa velebné duchovenstvo.“ Urban popisuje též podrobnosti biskupovi přítomnosti ve škole, průběh biřmování (bylo rozděleno do dvou dnů) a výsledky, které jeho návštěva farnosti, resp. městu přinesla. A pouze díky tomu se zmínil, že se slavný host na faře stravoval: „Při hostině dne 18. dubna téhož roku prohlásil velepastýř, že se zdejší fara povyšuje pro všechny budoucí časy na děkanství.“⁸⁰ Podrobnosti o podobě zmiňované hostiny, resp. o podobě pohoštění připraveného pro něj, jeho doprovod a přizvané hosty v průběhu celé návštěvy se Urban nezmiňuje. Na otázku, jak náročná byla pro farní hospodyně a ostatní členy domácnosti jistě veškerá práce spojená s realizací jeho pobytu, tedy můžeme stěží najít podrobnou odpověď. Intonování popisu slavnostního uvítání hosta, průběhu jeho přítomnosti ve škole a v kostele a případně zmínky o jeho výtkách či vyznamenáních směrem k duchovním, učitelům, patronovi a obyvatelům farnosti, jsou víceméně typické pro zápisy v oficiálních pramenech. Obvykle neumožňují podrobněji rozkrýt průběh příprav ve farní domácnosti. Na základě drobných zmínek, spíše v dobové beletrii, můžeme předpokládat, že byla obvyklá spolupráce s farníky a představiteli obce (např. na slavnostní výzdobě kostela, fary apod.).⁸¹ Farní hospodyně a další zaměstnanci tudíž můžeme definovat jako osoby, jejichž profesní činnost vyžadovala schopnost kooperace s okolním světem, s jinými členy farní obce – dobrovolníky i specializovanými řemeslníky. Příjezd nejvyššího kněze diecéze totiž byl velmi výjimečnou záležitostí, která se konala s odstupem někdy i mnoha let.

Podobné to bylo na začátku července roku 1880 v Černíkovcích. Přítomnost biskupa královéhradecké diecéze, Josefa Jana Haise, si vyžádalo udílení svátosti biřmování. Z farní kroniky se dozvídáme, že již na hranicích farnosti byl významný host náležitě přivítán členy místních hasičských sborů a představiteli farních obcí spolu s velmi početným davem farníků. Domy, kudy se průvod ubíral, byly předem opraveny a slavnostně vyzdobeny, rovněž samotná cesta byla

⁷⁹ FASORA – HANUŠ – PAVLÍČEK, Kněžské identity, s. 7-14.

⁸⁰ STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.), Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Pardubice, 2012, s. 187-188.

⁸¹ Srov. STEJSKALOVÁ, Kněžské osudy, s. 44, 54.

včas uvedena do stavu, který odpovídal významu slavnostního okamžiku. Před farou pak ještě byla postavena slavnostní brána, prostranství směrem ke kostelu bylo náležitě opraveno a vyzdobeno a u vstupu do kostela byla další brána. U ní byl biskup přivítán černíkovickým farářem Františkem Rysem a pěti dalšími duchovními ze sousedních farností.⁸² Zápis jednoznačně ukazuje, že tato událost si vyžádala množství náročných příprav a s ohledem na jejich charakter je zřejmé, že musely započnout několik týdnů, možná měsíců před významným dnem. Stejný ruch panoval bezpochyby i ve farní domácnosti a hospodářství, které muselo zajistit slavnostní pohoštění významných hostů. I zde bylo s přípravami nutné začít několik dní, možná týdnů předem. Jak asi tehdejší farní hospodyně celou situaci řešila? A kolik takovýchto významných událostí musela za svůj život absolvovat. V Černíkovících byla zřízena fara teprve v roce 1856, do té doby tam byla pouze lokálie.⁸³ Nicméně to nijak nesnižuje význam lokality, v níž se koneckonců nacházel vrchnostenský zámek, kam čas od času zavítali majitelé panství. I to mohl být jeden z důvodů, proč se farní hospodyně při významných příležitostech a důležitých svátcích liturgického roku musela blýsknout svým uměním. Tomuto tématu ovšem farní kronika ani jiné prameny pozornost nevěnují.

Kromě poměrně zřídkaých generálních biskupských vizitací měly být každoročně prováděny vizitace na úrovni vikariátu realizované vikářem, což vycházelo ze starší tradice církevní správy.⁸⁴ Počítalo se s tím, že faráři nejenom uhradí veškeré výlohy spojené s přítomností svého nadřízeného, který obvykle přijel doprovázen dalším duchovním, ale také zajistí pohoštění. Ta se obvykle týkala většího množství osob, neboť vizitace se obvykle účastnil i někdo ze správy panství (to často platilo i pro období po r. 1848). O termínu konání vizitace byli faráři předem informováni. Jejich zaměstnanci tedy měli dost času na přípravu.⁸⁵

Také např. stavba školy byla spojena s projevy veřejné festivity, která zasáhla do každodenního života obyvatel dané obce a rovněž do života farní domácnosti. Když se 17. července 1851 pokládal základní kámen ke stavbě školy ve východočeském Kopidlně u Jičína, shromáždila se nejprve celá obec, rovněž „*všichni řemeslníci a dělníci se svým stavitelem Kůrkou*“ a také pozvaní hosté v místním kostele sv. Jakuba a zúčastnili se bohoslužby. „*Po službách Božích šel průvod s hudbou na staveniště, kde po slavnostní řeči pana děkana Vacka ověněný základní kámen posvěcen a do jámy vpuštěn jest a obvyklé udeření kladivem vykonáno. Slavnost ukončena slavným Te Deum v chrámu Páně a hostinou ve farním domě.*“ Podrobnosti o podobě

⁸² SOKA RnK, sbírka kronik, sign. C-774. Farní kronika Černíkovice, 1836 – 2000, s. 98-99.

⁸³ Tamtéž, s. 90-99.

⁸⁴ SEMERÁDOVÁ, Veronika. Vizitační písemnosti Čech v 17. století: farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623 – 1694. In Sborník archivních prací 1997, roč. 47, č. 1, s. 126-127. STANĚK, Vizitační protokoly.

⁸⁵ HLAVOVÁ, Jana. Historie farnosti Vlachovo Březí v 17. – 19. století. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2012, s. 68-69. MARTÍNKOVÁ, Lenka. Die Diözese Budweis 1785 – 1813: ein Beitrag zu Organisation Verwaltung, Schriftgut und Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit. České Budějovice, 2012, s. 54-72. STANĚK, Libor. Farnosti Volyňského vikariátu a jejich fungování v období druhé poloviny 19. a v první polovině 20. století. Disertační práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2018, s. 14.

pohoštění a náročnosti jeho přípravy kopidlenská školní kronika bohužel nezmiňuje.⁸⁶ Podobně slavnostní podobu mohlo mít uvedení školní budovy do provozu. Tak tomu bylo např. ve východočeské obci Běleč u Hradce Králové, kde byla nová budova pro potřeby výuky vystavěna v 70. letech 19. století a v roce 1875 slavnostně vysvěcena. Kromě školních dětí a učitelů byli přítomni místní obyvatelé a slavností ráz dodali události členové zpěváckého spolku Oreb a rovněž místního spolku vojenských vysloužilců.⁸⁷ Opět se můžeme jenom dohadovat, kolik práce stálo členy farní domácnosti připravit nezbytné pohoštění a další důležité záležitosti související se slavností.

Neméně významné události představovala různá státní jubilea spojená s oslavami vládnoucího habsburského rodu, jubilea majitele panství, církevní svátky a poutě. I o nich nás často velmi podrobně zpravují církevní kroniky, případně kroniky obce či školy. Zejména v případě církevních svátků mohli být na faru pozváni hosté z řad duchovenstva, pro něž bylo zapotřebí připravit slavnostní hostinu.⁸⁸ A za zmínku stojí i skutečnost, že se mnozí katoličtí duchovní v 19. století se účastnily kulturních aktivit, byly součástí literárního světa, případně byli z jiných důvodů v kontaktu s místními intelektuálními elitami. Fary byly místem setkávání různého druhu. Josef Hulata, farář působící v 70. a 80. letech 19. století ve východočeském Pěčíně u Žamberka, byl vzpomínán jako člověk s úzkými vazbami na místní myslivecký spolek.⁸⁹ Nakolik tato jeho záliba obohatila farní kuchyni však prameny nezmiňují. Kromě toho založil v Pěčíně čtenářský spolek, který se podílel na organizování mnoha kulturních aktivit. Jeho farní domácnost byla příjemným útočištěm pro jeho bratra Františka Alberta Hulatu, pražského lékaře, a další příbuzné a přátele. Taktéž měl blízké přátelské vazby na místní intelektuální elity, mezi něž patřil žamberský duchovní Karel Chotovský a vídeňský lékař Eduard Albert, který pravidelně zajížděl do rodného Žamberka na letní byt, a mnoho dalších osob, především z řad duchovenstva. Ti všichni občas zajížděli i na pěčínskou faru. Hulatova farní domácnost ovšem poskytovala pohostinnost i osobám zvučnějších jmen. U příležitosti tradičních jiřinkových slavností, které Hulata pořádal, zavítali na pěčínskou faru i např. František Ladislav Rieger, Albín Bráf, Václav Červinka, Marie Červinková-Riegrová, spisovatelka Terezie Svatová nebo básník Jaroslav Vrchlický.⁹⁰

Dalším typem událostí, který si vyžádal organizaci slavností hostiny a občerstvení, bylo posvěcení opravených částí kostela, nově zřízeného mobiliáře či vysvěcení kostela. V souvislosti s opravou černíkovického kostela v roce 1820 zmiňuje tamní farní kronika přítomnost vrchního úředníka panství Jana Hradila i tesařského mistra, který práci prováděl a řídil. Kolik práce měla Anna Podrazilová a další členové farní domácnosti s přípravou jejich pohoštění se můžeme jen domýšlet. Kronika tomu pozornost nevěnuje, ani nezmiňuje charakter slavnostních

⁸⁶ STRÁNÍKOVÁ, Kopidlenská farnost, s. 127-130.

⁸⁷ Srov. MALÁ, Denisa. Náboženský a kulturní život v římskokatolické farnosti Třebechovice pod Orebem od 60. let 19. století po 60. léta 20. století. Hradec Králové, 2018, s. 47.

⁸⁸ Srov. LA PNP, f. Karel Kramerius, rukopisy cizí. Deník Vojtěcha Kramera, 1829.

⁸⁹ SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 111-112.

⁹⁰ SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 114-116.

pokrmů.⁹¹ Nicméně už dříve bylo zmíněno, že černíkovická fara byla místem, kam přijížděli hosté. V době působení Františka Šembery v letech 1820 – 1833 to byly jak osoby duchovního stavu, tak i jeho příbuzní, jak už bylo zmíněno dříve.⁹²

Ne úplně vítaným hostem v černíkovické lokálii byl Františkův starší bratr Jan Šembera, též katolický duchovní. Jako kněz bez benefícia, který byl v roce 1827 oficiálně penzionován a vrátil se do rodného Vysokého Mýta,⁹³ měl dostatek volného času. V době Františkovy déletrvající nemoci v roce 1831 se rozhodl zajíždět do Černíkovice a vypomáhat nemocnému bratrovi. Jeho chování ovšem bylo členům farní domácnosti natolik nepříjemné, že František měl o důvod víc radovat se z postupného zlepšování svého zdravotního stavu. „*Ještě jsem nikdy nevěděl, co v páteroj Janoj vězí. Již mně zde přes dva měsíce, ale přetrženě, moří,*“ stěžoval si 4. listopadu 1831 svému milovanému bratrovi Aloisi Vojtěchovi. Jeho požadavky vůči členům farní domácnosti označuje za nesnesitelné. „*Piva neb vody by si sám nenalil [...] a když si předce sám naléval, bylo to tenkrát, když [j]sem byl v Hradci a Ančka přinesla flašku. [...] Aby pro ni nic ve džbánku nezůstalo, naléval si sám. Jaká to samopolitika!*“⁹⁴ Z jeho dopisu vyplývá, že jak hospodyně Anna Podrazilová, tak i ostatní zaměstnanci farního hospodářství zachovali očekávaný respekt k Janovi jakožto katolickému knězi a otevřeně se vůči němu nijak neohradili. Pouze se posléze svěřili Františku Šemberovi. O tom, že u něho našli alespoň morální podporu, svědčí jeho odmítavý postoj k Janovu chování, který vyjádřil v dopisech. Text dopisu zároveň ukazuje, že Anna Podrazilová nevybočila z očekávaného chování pokorné farní hospodyně, když mlčky snášela Janovo nevhodné chování.

Volný čas?

Devatenácté století bývá vnímáno jako období, kdy došlo ke vzniku a rozšíření volného času jako společenského fenoménu, který se začal postupně týkat stále více lidí.⁹⁵ Bude tedy dobré položit si otázku, jak na tom byly s volným časem farní hospodyně. Při hledání odpovědi nás budou ovšem značně limitovat písemné prameny, které (jak už bylo zmíněno v úvodu) odsouvají farní hospodyně do jakési neviditelné sféry a jejich osobní život příliš nereflktují.

Skutečnost, že v oficiálních církevních pramenech figurují farní hospodyně jako dárkyně různých textilních předmětů, jež měly zdobit interiér kostela, ukazuje, že se poměrně často věnovaly ženským ručním pracím. Nejmenovaná hospodyně zaměstnaná na faře ve východočeské obci Poniklá v době působení Viléma Hrubého zhotovila a následně darovala v roce 1867 kostelu dvě ručně

⁹¹ SOkA RnK, sbírka kronik, sign. C-774. Farní kronika Černíkovice, 1836 – 2000, s. 13.

⁹² RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 13, inv. č. 1224-1495. Dopisy Františky Brychtové bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1819 – 1959. Tamtéž, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, 1823 – 1830. Tamtéž, k. 12, inv. č. 951-974. Dopisy Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 1829 – 1840.

⁹³ SOkA HK, f. Biskupská konzistoř, kniha 188. Katalog kněží královéhradecké diecéze, 1814 – 1886, nestránkováno (jména kněžích řazena abecedně), záznam o Janu Šemberovi.

⁹⁴ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. 12, inv. č. 955. Dopis Františka Šembery bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 4. 11. 1831.

⁹⁵ LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. Z dějin české každodennosti. Praha, 2010, s. 272-276.

zdobené textilie, které následně zdobily hlavní oltář.⁹⁶ Vyšívání či jiné ruční práce ostatně bývaly považovány za vhodnou aktivitu, jíž se mohly ženy ve volném čase věnovat. Snáze si to lze představit u farních hospodyň ve městech, kde nebyly tolik zaneprázdněny pracemi v hospodářství. Ale příklad hospodyně z Poniklé svědčí o tom, že i na venkovských farách bylo možné věnovat se šití nejen běžných oděvů a vyšívání. Prostší díla farních hospodyň pak zdobila farní domácnost a ta exkluzivnější mohla být darována kostelu, aby sloužila k ozdobě oltářů či jiných částí mobiliáře.

Rozvoj spolkové činnosti v 19. století přinesl zajímavé, poučné a někdy i prospěšné trávení volného času. Stranou nezůstaly ani farní hospodyně. Objevují se ovšem varování, aby přílišná angažovanost nesnižovala kvalitu péče o farní domácnost. „*Nevstupuj do příliš mnohých spolků nábožných. Jsou lidé, zvláště ženy, jež se dají zapsati do všech spolkův, ale potom nemohou zastati přejatých povinností,*“ varuje příručka pro farní hospodyně z roku 1904. „*Do nějakého spolku nábožného můžeš vstoupiti, jen když tím nezanedbáš svých povinností a když dostojíš závazkům toho spolku, jak náleží,*“ nabádá dále kniha čtenářky k zodpovědnosti.⁹⁷ Chování farní hospodyně podléhalo sociální kontrole snad ještě více, než u jiných žen. Případné prohřešky mohly poškodit nejenom její dobrou pověst, ale ohrožovali i dobré jméno duchovního správce.

Skutečnou volnočasovou aktivitu představovalo cestování. Vzhledem k množství povinností a nezastupitelné roli v rámci farní domácnosti ho zřejmě nepodnikaly příliš často. Předpokládat můžeme návštěvy u příbuzných, případně účast na náboženských festivitech, jako byly třeba poutě, což mohlo představovat pouze jednodenní záležitost, a tudíž nutně nemuselo být časově náročné. V případě již několikrát zmiňované Anny Podrazilové, později provdané Jetmarové, jsme informováni o tom, že se v roce 1829 chystala do Prahy. Chtěla se zúčastnit velkolepých oslav stého výročí kanonizace sv. Jana Nepomuckého. V tomto případě by se její nepřítomnost jistě protáhla na několik dní, možná týden. O jejím plánu se dozvídáme z korespondence jejího zaměstnavatele Františka Šembery. „*Mea Oeconoma vis ad festum Patroni Czechiae veniet, est valde irresoluta,*“⁹⁸ napsal o tom v latinském dopise datovaném 2. května 1829 svým bratrům Aloisi Vojtěchovi a Josefovi do Prahy. Ze zdravotních důvodů nakonec cestu nemohla realizovat, čehož posléze velmi litovala.⁹⁹

⁹⁶ HOLUBEC, Miloš. Historie farnosti Poniklá na přelomu 19. a 20. století. Bakalářská práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2011, s. 45.

⁹⁷ BAERNREITHEROVÁ. Domácnost katolického kněze, s. 10-11.

⁹⁸ Překlad latinského textu (za překlad děkuji kolegyni Mgr. Haně Stoklasové, PhD. z Ústavu historických věd Univerzity Pardubice): „*Moje hospodyně by ráda přišla na svátek českého patrona, stále hodně váhá.*“

RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchovi Šemberovým. Dopis z 2. 5. 1829.

⁹⁹ RM VM, f. Alois Vojtěch Šembera, k. dodatky č. 2, bez inv. č. Dopisy Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchovi Šemberovým. Dopis z 2. 5. a 11. 7. 1829.

Závěr: role farních hospodyň a požadavky duchovních

Zmiňované střípky z osudů farních hospodyň ukazují, že představovaly nepostradatelné pomocnice, které vytvářením hmotného zázemí umožňovali farářům a kaplanům realizaci jejich povinností duchovních správců. Koneckonců i církevní autority konstatovaly, že bez ženy by chod farní domácnosti a hospodářství nebyl možný. Našel-li duchovní pracovitou a zodpovědnou farní hospodyní, velmi si toho cenil a pokud mu to umožňovaly jeho majetkové poměry, náležitě ji ocenil i finančně. Ekonomické prameny ukazují, že dostávaly větší plat než děvečky nebo služebné.¹⁰⁰ Pokud našel farář či lokální kaplan zručnou farní hospodyní s dobrými zkušenostmi, velmi si ji cenil a snažil si ji udržet. Setrvat dlouho na jednom místě bylo oboustranně výhodné. Farář si nemusel dělat starosti se složitým chodem domácnosti bez ženské ruky a hledáním nové hospodyně, žena zase nemusela hledat nové místo. Měli tedy společný cíl. Pro hospodyní tu ovšem bylo jedno nepříjemné riziko – ztráta zaměstnání v případě smrti duchovního či při jeho přeložení (pokud z nějakého důvodu nechtěla jít s ním). Pracovat ve farní domácnosti i po příchodu nového kněze bylo možné, ale zdaleka to nebylo běžným jevem.

Dlouholetá farní hospodyně byla nejenom členkou farní domácnosti, kterou fakticky řídila, ale nezřídka i členkou rodiny. Náležela vždy alespoň do té farní, v níž byl kněz, *pater familias*, hlavní autoritou, nebo v některých případech i byla vnímána i jako součást jeho vlastní rodiny, jak ukazuje osud Anny Podrazilové, provdané Jetmarové. Její osud je dokladem sociální nejistoty této profese a rovněž ukazuje, jak blízký mohl být vztah mezi knězem a jeho zaměstnanci. To, co požadovaly církevní autority, když nabádaly kněze, aby se vyvarovali navázání bližších vztahů s členy domácnosti, a hlavně aby farním hospodyním neumožňovali v ní rozhodovat, ve skutečnosti nebylo vůbec běžné. A je otázkou, zda byly tyto požadavky vůbec uskutečnitelné. Farní hospodyně obvykle řídily domácnost duchovního a někdy i aktivně zasahovaly do chodu farního hospodářství. Zároveň je možné konstatovat, že pomáhaly na faře vytvářet atmosféru domova, která pro kněze mohla být adekvátní náhradou za chybějící rodinné vazby. Jejich práce přitom obnášela množství často náročných činností v kuchyni a hospodářství, které byly podobné těm, jež probíhaly i v domácnostech sedláků a řemeslníků. Byl tu ovšem jeden podstatný rozdíl. Zřejmě žádná selka ani manželka řemeslníka nemusela zajišťovat (často i několikadenní) stravu pro biskupa s doprovodem zahrnující obvykle i slavnostní hostinu, na níž byli kromě nejvyšších kněží diecéze pozváni i další společensky exponované osoby ze správy panství či města.

Seznam použitých pramenů a literatury:

Archivy:

Literární archiv Památníku národního písemnictví, fond Vojtěch Hněvkovský, korespondence přijatá

Regionální muzeum Vysoké Mýto,
fond Alois Vojtěch Šembera

¹⁰⁰ SLAVÍKOVÁ. Farní archivy, s. 221-222.

Státní oblastní archiv Třeboň,
sbírka matrik

Státní oblastní archiv Zámorsk,
sbírka matrik

Státní okresní archiv Hradec Králové,
fond Biskupská konsistoř Hradec Králové 1664 – 1950, kartony 281-291

Státní okresní archiv Jičín,
fond Farní úřad Kopidlno, kniha 1. Kronika založená 1859.
fond Farní úřad Ostružno
fond Farní úřad Samšina

Státní okresní archiv Rychnov nad Kněžnou,
sbírka kronik

Archivní písemnosti deponované dosud na farách:

Fara Ostružno, farní archiv, neinventarizováno. Liber memorabilium parochiae Wostružnensis (stará ostruženská farní kronika z let 1709 – 1829).

Edice pramenů:

STRÁNÍKOVÁ, Jana – ŘÍHOVÁ, Vladislava (ed.). Kronika a drobné památky velišské farnosti. Pardubice, 2010.

STRÁNÍKOVÁ, Jana (ed.), Kopidlenská farnost v historických dokumentech. Pardubice, 2012.

STRÁNÍKOVÁ, Jana – ŘÍHOVÁ, Vladislava (ed.). Kronika a drobné památky ostruženské farnosti. Pardubice, 2012.

HRDINA, Ignác Antonín (ed.). Dokumenty tridentského koncilu – latinský text a překlad do češtiny. Praha, 2015.

Tištěné prameny:

Acta et decreta concilii provinciae Pragensis. Praha, 1863.

CHLÁDEK, Jiljí. Počátkové opatrnosti pastýřské neb krátká naučení, jak by se pastýřové duchovní v povolání svém chovati měli, díl třetí a poslední. Praha, 1781.

Jan Křtitel PAULY, Jak se máme chovati. Společenský a pastorační katechismus pro duchovenstvo. Praha 1940.

BAERNREITHEROVÁ, Františka. Domácnost katolického kněze: pokyny hospodyním. Brno, 1904.

Monografie a sborníky jako celek:

BENEŠ, Josef. Ač zemřeli, ještě mluví. Medailony českých katolických vlasteneckých kněží. Praha, 1964.

BRABCOVÁ, Anna. Z Nekrasína do Hrádku. Životní dráha vychovatele Vojtěcha Hlinky, spisovatele a vlastence Františka Pravdy. Jarošov nad Nežárkou, 2004.

BŮŽEK, Václav et al. Společnost českých zemí v raném novověku: struktury, identity, konflikty. Praha, 2010.

FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – PAVLÍČEK, Tomáš W. et al. Kněžské identity v českých zemích (1820 – 1938). Praha, 2017.

HANUŠ, Jiří et al. „Služebníci neužiteční“. Kněžská identita v českých zemích ve 20. století. Brno, 2015.

HLAVAČKA, Petr. Kněžská nemocenská pokladna v Československu (1924 – 1948): fakta, analýzy, osudy. Přerov, 2021.

HUSÁK, Petr. Když rozpínají ruce, dotýkají se temnot: proměny kněžské identity v prostředí českého katolicismu v 19. a 20. století. Brno, 2021.

- LENDEROVÁ, Milena – JIRÁNEK, Tomáš – MACKOVÁ, Marie. Z dějin české každodennosti. Praha, 2010.
- MALÁ, Denisa. Náboženský a kulturní život v římskokatolické farnosti Třebechovice pod Orebem od 60. let 19. století po 60. léta 20. století. Hradec Králové, 2018.
- MARTINEK, Radek – OPPELTOVÁ, Jana et al. Záchrana a inventarizace drobných církevních fondů: archiválie, knihy, notový materiál a liturgické textilie. Olomouc, 2008.
- MARTÍNKOVÁ, Lenka. Die Diözese Budweis 1785 – 1813: ein Beitrag zu Organisation Verwaltung, Schriftgut ud Geistlichkeit der Diözese in josephinischer Zeit. České Budějovice, 2012.
- PUMPR, Pavel. Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století. Brno, 2010.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta. Ovdovění a osiřené ve venkovské společnosti: panství Nový Rychnov (1785 – 1855). České Budějovice, 2016.
- STRÁNÍKOVÁ, Jana – ŘÍHOVÁ, Vladislava. Kostel sv. Václava ve Veliši: výstavba, vybavování a okolnosti vzniku (1747 – 1752). Pardubice, 2014.
- ŠTĚPÁNOVÁ, Irena – SOCHOROVÁ, Ludmila – SECKÁ, Milena. Ženy rodiny Náprstkovy. Praha, 2001.
- VELKOVÁ, Alice. Krutá vrchnost, ubozí poddaní?: proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy. Praha, 2009.
- ZLÁMAL, Bohumil. Příručka českých církevních dějin VI. Doba probuzenského katolicismu (1848 – 1918). Olomouc, 2009.

Studie a články v časopisech a sbornících, kapitoly v kolektivních monografiích:

- BOHÁČ, Zdeněk. Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení. In Československý časopis historický, 1973, roč. 21, č. 3, s. 369-388.
- KONÚPEK, Jan – ZEMAN, Lubomír. Dispozice kostelní stavby jako pramen k dějinám středověkého osídlení: meze a limity vypovídací schopnosti. In Svorník: sborník příspěvků z 10. specializované konference stavebněhistorického průzkumu uspořádané 7. – 10. června 2011 v Jindřichově Hradci, 2012, roč. 10, s. 5-32.
- KRČEK, Jakub – ŠIROKÝ, Radek. Pozdně barokní fara ve Kbelu. In Památky západních Čech: studie a zprávy, 2012, sv. 2, s. 37-54.
- LUKEŠ, Zdeněk. Škola jako budova a symbol od konce 19. do poloviny 20. století. In Documenta Pragensia, 1994, roč. 11 (Škola a město: sborník příspěvků z konference „Škola a město“ konané ve dnech 5. – 6. října 1992), s. 76-81.
- NOVOTNÝ, Miroslav. Duchovní. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (eds.). Člověk českého raného novověku. Praha, 2007, s. 111-138.
- PAVLÍČEK, Tomáš W. Karel Habersberger (1849 – 1816): venkovský farář. In FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – PAVLÍČEK, Tomáš W. et al. Kněžské identity v českých zemích (1820 – 1938). Praha, 2017, s. 103-118.
- RYANTOVÁ, Marie. Majetkové poměry jihočeského světského kléru v období vrcholící rekatolizace. In Jihočeský sborník historický, 1993, roč. 62, s. 108-121.
- RYŠAVÝ, Vratislav. Původní plány pozdně barokní fary v Jesenici. In Památky středních Čech. Časopis Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště středních Čech v Praze, 2012, roč. 26, č. 2, s. 39-40.
- ŘEHÁČEK, Karel. Proměna postavení farských hospodyní v polovině 20. století s přihlédnutím k situaci na Plzeňsku. In Bohemiae occidentalis historica: odborný časopis pro české dějiny s důrazem na západní Čechy a s přesahy do příhraničních regionů, zvláště do Bavorska, 2020, roč. 6, č. 1, s. 67-83.

- ŘEHÁČEK, Karel. Velkostatky a patronátní právo v Československu (1918 – 1950). In *Archivy, člověk a krajina. Proměny krajiny a životního prostředí v archivních dokumentech*. Praha, 2016, s. 87-105.
- SEMERÁDOVÁ, Veronika. Vizitační písemnosti Čech v 17. století: farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623 – 1694. In *Sborník archivních prací*, 1997, roč. 47, č. 1, s. 125-204.
- STANĚK, Libor. Vizitační protokoly – pramen k poznání činnosti a práce nižších složek církevní správy Volyňského vikariátu v rozmezí let 1853 – 1918. In *Historie – Otázky – Problémy*, 2017, roč. 9, č. 1, s. 286-298.
- STRÁNÍKOVÁ, Jana. Korespondence v řemeslnickém prostředí na přelomu 18. a 19. století. In *NEKVAPIL, Ladislav (ed.). Kultura psaní v dějinách*. Pardubice, 2016, s. 183-202.
- VLČEK, Pavel. Vrcholně barokní fara v Žebnici a typologie farních budov z druhé poloviny 18. století. In *Památky západních Čech: studie a zprávy*, 2013, sv. 3, s. 33-46.

Disertační, diplomové a bakalářské práce:

- BRYOL, Radek. Venkovské prostředí přechodného území horské a nížinné části Moravy. Kulturní krajina a tradiční stavitelství. Disertační práce, Masarykova univerzita. Brno, 2021.
- DROZDA, Martin. Vesnická obec mezi osvícenstvím a zrušením poddanství na příkladu privatních statků olomoucké kapituly. Disertační práce, Masarykova univerzita. Brno, 2021.
- FOJTÍKOVÁ, Alena. Kněžské osudy v prózách Jindřicha Šimona Baara. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Praha, 2007.
- HLAVOVÁ, Jana. Historie farnosti Vlachovo Březí v 17. – 19. století. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2012.
- HOLUBEC, Miloš. Historie farnosti Poniklá na přelomu 19. a 20. století. Bakalářská práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2011.
- NEHYBOVÁ, Eliška. Dějiny farnosti Veleliby v letech 1850 – 1920 na základě farní kroniky. Bakalářská práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2012.
- PŘIBYLOVÁ, Věra. Fara v Sudslavě a její památková obnova. Diplomová práce, Univerzita Pardubice. Pardubice, 2019.
- SLAVÍKOVÁ, Věra. Farní archivy jako svědectví o roli duchovního správce a jejich proměnách v dlouhém 19. století. Disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2020.
- STANĚK, Libor. Farnosti Volyňského vikariátu a jejich fungování v období druhé poloviny 19. a v první polovině 20. století. Disertační práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. České Budějovice, 2018
- STEJSKALOVÁ, Anna. Kněžské osudy v prózách Jindřicha Simona Baara. Diplomová práce, Univerzita Karlova. Praha, 2007.
- STRÍTESKÁ, Jarmila. Geneze a skladba farní knihovny v Dolním Újezdě. Bakalářská práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2010.
- TOMÁŠKOVÁ, Ema. Život a osobnost Bedy Dudíka (1815 – 1890) pohledem jeho deníků. Disertační práce, Univerzita Palackého v Olomouci. Olomouc, 2015.
- WAGNEROVÁ, Miluše. Historie farnosti Olešnice na konci 18. a v průběhu 19. století. Bakalářská práce, Jihočeská univerzita. České Budějovice, 2011.

Internetové zdroje:

- SIMAJCHL, Ladislav. Živá fara – srdce živé farnosti. Jak ženy pomáhají k oživení fary na centrum farnosti [online]. Dostupné na internetu: www.fatym.com [cit. dne 23. 3. 2020].

Počet slov: 11 690

Počet znaků vrátane medzier: 80 662